

ԶԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՑԵՐ

ՄԱՐԻԱ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ՀՊՏՀ աշխատանքի տնտեսագիտության
ամբիոնի դոցենտ,
տնտեսագիտության թեկնածու

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԶԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՑԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԼՈՒԾՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Շուկայական տնտեսության պայմաններում հնարավոր չէ լիովին լուծել զբաղվածության հիմնախնդիրները, սակայն աշխատանքի շուկայում հարաբերական հավասարակշռության ապահովումը յուրաքանչյուր պետության առաջնահերթություններից է: Սույն հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել և վերլուծել ՀՀ աշխատանքի շուկայում տիրող իրավիճակը, առանձնացնել առկա կարևոր հիմնախնդիրները և առաջարկել դրանց լուծման մեխանիզմներ: Այդ մեխանիզմներից կարելի է առանձնացնել զբաղվածության այլընտրանքային ձևերի խթանումը, աշխատանքային ռեսուրսների օֆշորինգի ծավալների ավելացումը, վարձատրության պետական երաշխիքների ձևավորումը, աշխատավարձերի համատարած ու երկարատև չվճարման նախադեպերի վերացումը և այլն:

Հիմնաբառեր. զբաղվածություն, գործազրկություն, աշխատանքի շուկա, աշխատանքային ռեսուրսների օֆշորինգ, զբաղվածության խթանում

Շուկայական տնտեսության պայմաններում հնարավոր չէ լիովին և ամբողջությամբ լուծել զբաղվածության հիմնախնդիրները, սակայն աշխատանքի շուկայում հարաբերական հավասարակշռության ձևավորումը յուրաքանչ-

յուր պետության առաջնահերթություններից է: Հայտնի է, որ զբաղվածության և աշխատանքի վարձատրության մակարդակների բարձրացումը միանշանակ հանգեցնում է երկրի բնակչության կենսամակարդակի բարելավմանը: Մեր նպատակն է ուսումնասիրել և վերլուծել ՀՀ աշխատանքի շուկայում տիրող իրավիճակը, առանձնացնել առկա կարևոր հիմնախնդիրները և առաջարկել մեխանիզմներ դրանց լուծման նպատակով: Հոդվածի շրջանակներում փորձել ենք ուսումնասիրել ՀՀ աշխատանքային ռեսուրսները, աշխատանքի առաջարկը և պահանջարկը, ինչպես նաև գործազրկության ցուցանիշները տարբեր տարիքային և մասնագիտական խմբերում:

Ինչպես հայտնի է, Հայաստանի Հանրապետության տնտեսությունը մինչև վերջին համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը զարգանում էր արագ տեմպերով՝ արձանագրելով երկնիշ տնտեսական աճ: Սակայն աճի տեմպերը կտրուկ նվազեցին 2008 թ. (ՀՆԱ հավելաճը կազմեց ընդամենը 6.9%), իսկ 2009 թ. աճը բացասական էր (ՀՆԱ հավելաճը՝ 14.1%): Կարծես թե, 2010-ից սկսած, տարբեր գործոնների և միջոցառումների շնորհիվ ՀՀ տնտեսությունը սկսեց դրսևորել աճի որոշակի միտումներ (2010–2013 թթ. ՀՆԱ հավելաճը կազմեց համապատասխանաբար՝ 2.2%, 4.7%, 7.2%, 3.5%): Նման պայմաններում բացասական կամ նվազման միտումներ ցուցաբերեցին նաև այլ կարևոր մակրոտնտեսական ցուցանիշներ: 2008-ի ֆինանսատնտեսական ճգնաժամն իր բացասական ազդեցությունը թողեց սոցիալտնտեսական կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտների, այդ թվում՝ աշխատանքի շուկայի վրա: Միաժամանակ, պետք է նշել, որ ճգնաժամը թե՛ առանձին մարդկանց և թե՛ պետությունների ստիպում է ավելի արդյունավետ օգտագործել առկա ռեսուրսները: Հաճախ անհրաժեշտություն է առաջանում պետական մակարդակով վերափոխելու և կատարելագործելու տնտեսությունը կառուցվածքային, որոշ դեպքերում՝ բովանդակային առումներով: Աշխատանքի շուկայում տիրող իրավիճակը պատկերացնելու համար ներկայացնենք ոլորտը նկարագրող մի շարք վիճակագրական տվյալներ (աղյուսակ 1):

Աղյուսակից երևում է, որ 2013 թ., 2009-ի համեմատությամբ, ՀՀ աշխատանքային ռեսուրսները նվազել են 6.9%-ով: 2009–2013 թթ. տնտեսապես ակտիվ բնակչության՝ զբաղվածների և գործազուրկների ցուցանիշները փոփոխվել են հիմնականում նույն ուղղությամբ, ուստի այս տարիներին դրանց գործակիցները զգալի փոփոխությունների չեն ենթարկվել: Այդուհանդերձ, պետք է նշել, որ զբաղվածության մակարդակը 2013-ին, 2009-ի համեմատությամբ, աճել է՝ 81.3%-ից հասնելով մինչև 83.8%-ի: Գործազրկության մակարդակը վերոհիշյալ տարիներին կազմել է համապատասխանաբար՝ 18.7%, 19%, 18.4%, 17.3% և 16.2%: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ բերված են ՀՀ միջին ցուցանիշները: Միաժամանակ, հաշվի առնելով, որ ՀՀ բնակչության 1/3-ից ավելին կենտրոնացած է Երևանում, գործազրկության մակարդակն այստեղ զգալի չափով գերազանցում է մյուս մարզերի ցուցանիշները՝ 2010–2012 թթ. կազմելով համապատասխանաբար՝ 29.9%, 30.2% և 25.8%: Հատկապես բարձր է Երևանում կանանց գործազրկության մակարդակը (2010–2012 թթ.՝ 35.7%, 34.4%, 28.2%): Մյուս մարզերում գործազրկության ցածր մակարդակը մասամբ պայմանավորված է գյուղական բնակչության զերակշռությամբ:

ՀՀ աշխատանքային ռեսուրսները 2009–2013 թթ. (հազ.մարդ)¹

	2009	2010	2011	2012	2013
Ընդամենը աշխատանքային ռեսուրսներ	2397.6	2389.7	2286.3	2260.5	2232.0
Տնտեսապես ակտիվ բնակչություն, այդ թվում՝					
տղամարդ	750.6	777.2	739.0	724.5	725.6
կին	668.2	686.1	701.9	693.8	666.6
Զբաղվածներ, այդ թվում՝					
տղամարդ	617.3	644.8	610.9	605.0	616.5
կին	535.5	540.4	564.2	567.8	550.2
Գործազուրկներ, այդ թվում՝					
տղամարդ	133.3	132.5	128.1	119.4	109.1
կին	132.6	145.7	137.6	126.1	116.4

Միջազգային ասպարեզում, ինչպես նաև Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության (ԱՄԿ) կողմից աշխատանքի շուկայի բնութագրության համար հիմնականում օգտագործվում են աշխատուժի առաջարկի, պահանջարկի և աշխատանքի շուկայի իրադրությունը բնորոշող ցուցանիշները: Աշխատանքի շուկայի իրավիճակը բնութագրող ցուցանիշներից նշենք դրա լարվածության ընդհանուր գործակիցը, որը ցույց է տալիս աշխատուժի առաջարկի և պահանջարկի հարաբերակցությունը, այսինքն՝ մեկ թափուր աշխատատեղին բաժին ընկնող աշխատանք փնտրողների կամ չզբաղվածների թիվը, ինչպես նաև աշխատանքի տեղավորման գործակիցը, որը ցույց է տալիս աշխատանք փնտրողների կամ չզբաղվածների ընդհանուր թվում աշխատանքի տեղավորվածների տեսակարար կշիռը²:

ՀՀ աշխատանքի շուկան ավելի լավ պատկերացնելու համար դիտարկենք վիճակագրական համապատասխան տվյալներ, որոնք ներկայացված են աղյուսակ 2-ում և 3-ում:

Նշենք, որ աղյուսակներում բերված են ՀՀ զբաղվածության պետական ծառայության տվյալները, այսինքն՝ խոսքն այդ ծառայությունում գրանցվածների մասին է միայն: Ըստ այդմ՝ 2013 թ. ընթացքում աշխատուժի պահանջարկի հայտ է ներկայացրել 3452 գործատու (2012 թ. 4039-ի փոխարեն) 9847 թափուր աշխատատեղերի համար (2012 թ. 10823-ի փոխարեն): Այսպիսով՝ 2013 թ. ընթացքում միջինացված ցուցանիշներով աշխատուժի առաջարկը (աշխատանք փնտրողների) կազմել է 65199 մարդ, պահանջարկը՝ 9847 թափուր պաշտոն, իսկ լարվածության գործակիցը՝ 6.6 մարդ մեկ թափուր պաշտոնի հաշվով: 2013 թ. աշխատուժի առաջարկը, չզբաղվածների առումով, կազմել է միջինը 57900 մարդ, իսկ մեկ թափուր աշխատատեղին բաժին ընկնող չզբաղվածների թիվը 5.9 է: Համեմատության համար նշենք,

¹ Պարենային ապահովություն և աղքատություն, 2013 թ. հունվար–մարտ, ՀՀ ԱՎԾ
http://armstat.am/file/article/f_sec_1_13_4.doc.pdf

² Стен Октабрьский П., Статистика (учеб.). М., „Проспект“, 2005, էջ 178-179:

որ 2013 թ. նոյեմբերի վերջի դրությամբ, օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնությունում 100 թափուր աշխատատեղի հաշվով առկա է ընդամենը 70 չգբաղված (այսինքն՝ լարվածության գործակիցը 0.7 է)³:

Աղյուսակ 2

Աշխատուժի առաջարկը 2013 թ. վերջի դրությամբ՝
ըստ ՀՀ մարզերի և Երևան քաղաքի (հազ. մարդ)⁴

Մարզ	Աշխատանք փնտրողներ			Չգբաղվածներ			Գործազուրկներ		
	ընդամենը	երիտասարդներ		ընդամենը	երիտասարդներ		ընդամենը	երիտասարդներ	
		16-24 տարեկան	25-30 տարեկան		16-24 տարեկան	25-30 տարեկան		16-24 տարեկան	25-30 տարեկան
Ընդամենը	65.2	6.6	9.2	57.9	5.6	8.0	56.0	5.5	7.6
ք. Երևան	18.5	0.9	1.8	17.2	0.9	1.8	16.7	0.9	1.7
Արագածոտն	2.0	0.3	0.3	1.4	0.2	0.2	1.4	0.2	0.2
Արարատ	3.1	0.4	0.5	2.7	0.3	0.4	2.6	0.3	0.4
Արմավիր	4.5	0.4	0.6	2.5	0.2	0.4	2.4	0.2	0.3
Գեղարքունիք	5.0	0.6	0.9	4.2	0.4	0.7	4.1	0.5	0.7
Լոռի	7.3	1.2	1.2	7.0	1.1	1.2	6.8	1.0	1.2
Կոտայք	5.9	0.5	0.9	5.6	0.5	0.8	5.5	0.4	0.8
Շիրակ	9.0	1.1	1.3	8.6	1.0	1.2	8.0	1.0	1.0
Սյունիք	4.7	0.4	0.7	4.1	0.3	0.6	4.0	0.3	0.6
Վայոց ձոր	1.0	0.1	0.2	0.8	0.1	0.1	0.7	0.1	0.1
Տավուշ	4.2	0.7	0.8	3.8	0.6	0.6	3.8	0.6	0.6

Աղյուսակ 3

Աշխատանքի շուկայի լարվածության մակարդակն
ըստ 2013 թ. ամիսների (մարդ)⁵

Ամիս	Աշխատուժի առաջարկը՝ աշխատանք փնտրողներ	Այդ թվում՝ չգբաղվածներ	Աշխատուժի պահանջարկ	Աշխատանք փնտրողների թիվը մեկ թափուր աշխատատեղի հաշվով	Չգբաղվածների թիվը մեկ թափուր աշխատատեղի հաշվով
Հունվար	72200	63700	1 693	43	38
Փետրվար	71800	63200	1 913	38	33
Մարտ	71200	62900	2 063	35	30
Ապրիլ	70200	62200	2 499	28	25
Մայիս	69400	61600	2 648	26	23
Հունիս	68400	60700	2 363	29	26
Հուլիս	68500	59700	2 112	32	28
Օգոստոս	67007	58400	2 079	32	28
Սեպտեմբեր	66900	57800	1 990	34	29
Հոկտեմբեր	66700	57700	1 907	35	30
Նոյեմբեր	66300	57500	1 721	39	33
Դեկտեմբեր	65200	57900	1 514	43	38

³ Տե՛ս <http://www.rosmintrud.ru/labour/relationship/155>

⁴ Տե՛ս ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2013 թ. հունվար-դեկտեմբերին, www.armstat.am

⁵ Տե՛ս նույն տեղը:

Համաձայն ՀՀ զբաղվածության պետական ծառայության տվյալների՝ 2013 թ. աշխատանքով ապահովվել է 12659 մարդ: Այսպիսով՝ աշխատանքի տեղավորման գործակիցը, ըստ աշխատանք փնտրողների թվի, կազմում է 19.4%, իսկ չզբաղվածների հաշվով՝ 21.9%: Սրանք չափազանց ցածր ցուցանիշներ են:

Եթե ուսումնասիրենք աշխատուժի պահանջարկի կառուցվածքն ըստ տնտեսական գործունեության տեսակների, ապա կտեսնենք, որ ավելի շատ թափուր աշխատատեղեր կան արդյունաբերության (2909), առևտրի և ավտոմեքենաների, կենցաղային արտադրատեսակների և անձնական օգտագործման իրերի նորոգման (1338), կոմունալ, սոցիալական և անհատական ծառայությունների մատուցման (1025), տրանսպորտի և կապի (734), հյուրանոցների և ռեստորանների (721), առողջապահության և սոցիալական ծառայությունների մատուցման (671), շինարարության (658), կրթության (434) և պետական կառավարման (403) ոլորտներում⁶: Մյուս բնագավառներում (օտարերկրյա կազմակերպությունների գործունեություն, տնային տնտեսությունների վարում, ֆինանսական գործունեություն և այլն) աշխատուժի պահանջարկը համեմատաբար ավելի փոքր է:

ՀՀ զբաղվածության պետական ծառայության կողմից պաշտոնապես գրանցված գործազուրկների ընդհանուր թվից (56 հազ. մարդ) մասնագիտական ուսուցում են անցել 1317-ը (գործազուրկների ընդհանուր թվաքանակի 2.4%-ը), որից 799-ը վերամասնագիտացել են, 476-ը նախնական մասնագիտական պատրաստում և արհեստագործական ուսուցում են անցել, իսկ 42-ը՝ որակավորման բարձրացում⁷:

Ուսումնասիրելով պաշտոնապես գրանցված գործազուրկների կառուցվածքն ըստ սեռի, տարիքի, ինչպես նաև կրթական մակարդակի՝ տեսնում ենք, որ առավել մեծ է 35–45 և 46–54 տարիքային խմբերում ընդգրկված գործազուրկների տեսակարար կշիռը (համապատասխանաբար՝ 27.7% և 21.8%): Բավականին մեծ է նաև 55-ից բարձր և 25–30 տարիքային խմբերում գործազուրկների տեսակարար կշիռը (համապատասխանաբար՝ 16.1% և 13.6%):

Միաժամանակ, ըստ կրթական մակարդակի տարբերակման, առավել մեծ է միջնակարգ ընդհանուր կրթությամբ գործազուրկների տեսակարար կշիռը (45.7%), որոնց հաջորդում են միջին մասնագիտական կրթությամբ գործազուրկները (23.4%) և հետբուհական ու բարձրագույն կրթությամբ գործազուրկները (16.6%): Ավելի ցածր մասնագիտական որակավորում ունեցող բնակչության շրջանում գործազրկության բարձր ցուցանիշները վկայում են այն մասին, որ գործազուրկների զգալի մասն ունի միջին մասնագիտական կրթության, ինչպես նաև որակավորման բարձրացման կարիք: Այս խմբի գործազուրկների մասնագիտական ուսուցման և գիտելիքների ու հմտությունների կատարելագործմանն էլ պետք է ուղղված լինեն զբաղվածության ծառայության և ուսումնական այլ մարմինների մասնագիտական ուսուցման ծրագրերը: Պետք է նշել, որ 9847 թափուր աշխատատեղերից 6241-ը կամ 63.4%-ը բաժին են ընկնում բանվորական աշխատատեղերին: Մեծ է նաև որոշակի որակավորմամբ բանվորական, ինչպես նաև հյուրանոցային և ռեստորանային ոլորտում սպասարկող որակյալ աշխատուժի նկատմամբ պահանջարկը:

⁶ Տես նույն տեղը, էջ 87:

⁷ Տես նույն տեղը, էջ 89:

Այսպիսով՝ ուսումնասիրելով ՀՀ աշխատանքի շուկայում տիրող իրավիճակը, ինչպես նաև հայրենական տնտեսության զարգացման միտումները, սոցիալական խնդիրները, աղքատության բավականին բարձր մակարդակը, կարելի է եզրակացնել, որ աշխատունակ բնակչության զբաղվածության ապահովումն ու գործազրկության մակարդակի նվազեցումը տնտեսության առաջնային հիմնախնդիրներից են: Ցավոք, պետք է փաստել, որ վերջին 20 տարիների ընթացքում ականատես ենք եղել երկրի աշխատանքային ներուժի աստիճանական քայքայմանը, ինչն էլ դարձել է ինչպես տնտեսական անհամաչափ զարգացման պատճառ, այնպես էլ հետևանք:

Զբաղվածության պետական խթանման մակրոտնտեսական մեխանիզմները կարող են լինել ուղղակի և անուղղակի ներգործության:

Եթե շուկայական տնտեսության պայմաններում զբաղվածության ուղղակի խթանման մեխանիզմների կիրառությունը խիստ սահմանափակ է, ապա անուղղակիներինը բավական ազդեցիկ է և արդյունավետ: Անուղղակի մեխանիզմների շարքում առանձնացնենք ամենակարևորները.

- Գործադիր իշխանության համապատասխան պատասխանատու մարմինների գործունեության ակտիվացման շնորհիվ վարձու աշխատուժի իրավական պաշտպանության ապահովում:
- Վարձու աշխատողների իրավունքների և շահերի պաշտպանության գործուն համակարգի ձևավորում համապատասխան գործառույթներ իրականացնող պետական մարմինների գործունեության նկատմամբ պետական վերահսկողության խստացմամբ:
- Աշխատանքի վարձատրության պետական երաշխիքների ձևավորում և աշխատավարձերի համատարած ու երկարատև չվճարման նախադեպերի վերացում խիստ տուգանքների և գործատուների նկատմամբ այլ պատժամիջոցների կիրառման միջոցով:
- Գործազրկության ապահովագրության համակարգի ներդրում և զարգացում:
- Զբաղվածության այլընտրանքային ձևերի խթանում (հեռահար աշխատանք համացանցի հնարավորությունների օգտագործմամբ, ձկուն աշխատանքային գրաֆիկի կիրառում, կես կամ քառորդ դրույքով աշխատանք՝ job-sharing, work-sharing և այլն):
- Զբաղվածության այլընտրանքային ձև կարելի է համարել, այսպես կոչված, աշխատանքային ռեսուրսների օֆշորինգը (off shoring), որը զարգացած երկրներում տեղակայված ընկերությունների կողմից որոշակի աշխատանքների կատարման կազմակերպումն է զարգացող երկրներում, որտեղ աշխատանքի վարձատրության ավելի ցածր մակարդակի դիմաց կարելի է ստանալ բարձր որակի ծառայություններ: Օֆշորինգի ենթակա են, օրինակ՝ ճարտարագիտական, ֆինանսական վերլուծությունների, հաշվապահական, ծրագրավորման և այլ աշխատանքներ, որոնց կատարման համար պարտադիր չէ աշխատողի ֆիզիկական ներկայությունն աշխատավայրում: Համաշխարհային ճանաչում վայելող McKinsey ընկերության փորձագետների գնահատմամբ՝ օֆշորինգի միջոցով կարելի է ապահովել համաշխարհային ծառայությունների 11%-ը, իսկ օֆշորինգի ծավալներն

ապագայում թեև դանդաղ տեմպերով, բայց աճելու են⁸: Աշխատավարձի առումով, մատչելի աշխատանքային ռեսուրսների առաջարկը զարգացող երկրներում մեծանում է, քանի որ այստեղ համալսարանների շրջանավարտների թիվը տարեկան աճում է 5.5%-ով, մինչդեռ զարգացած երկրներում այս նույն ցուցանիշը 1% է կազմում⁹: Քանի որ վերոհիշյալ մասնագիտությունների գծով համալսարանական կրթության մակարդակը ՀՀ-ում բավականին բարձր է և մրցունակ, ուստի օֆշորինգը համարում ենք զբաղվածության և արտագաղթի խնդիրների լուծման արդյունավետ միջոց:

- Գործազուրկների մասնագիտական հարմարեցում աշխատանքի շուկայի ժամանակակից պահանջներին որակավորման բարձրացման ծրագրերի օգնությամբ, ինչպես նաև օֆշորինգի հնարավորությունների ավելացման նպատակով օտար լեզուների ուսուցման կատարելագործում միջնակարգ և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում:
- Աշխատանքի շուկայում առանձին սոցիալական խմբերի (երիտասարդներ, հաշմանդամներ, կրճատման ենթարկված աշխատողներ և այլն) աջակցմանն ուղղված հատուկ պետական ծրագրերի մշակում և ֆինանսավորում:

Այսպիսով, համոզված ենք՝ պետություն – մասնավոր հատված համագործակցության շրջանակներում հնարավոր է ապահովել աշխատողների շահերի և իրավունքների պաշտպանության, արդարացի վարձատրության, սեփական երկրում պաշտպանվածության, ապահովության և վստահության կայուն երաշխիքներ:

⁸ Տե՛ս **Лабуазьер М., Розенфельд Д., Фаррелл Д.**, Будущее глобального рынка труда, The McKinsey Quarterly, 2005, № 3, էջ 73:

⁹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 76:

МАРИЯ СААКЯН

Доцент кафедры „Экономики труда“ АГЭУ,
кандидат экономических наук

Анализ проблем занятости Республики Армения и возможности их решения.- В условиях рыночной экономики невозможно полностью исключить безработицу, однако обеспечение относительного равновесия на рынке труда является главным приоритетом любого государства. Целью данной статьи является изучение и анализ состояния рынка труда РА, выявление основных проблем и попытка предложить механизмы, направленные на решение данных проблем. Из вышеуказанного можно выделить стимулирование альтернативных видов занятости, увеличение объемов офшоринга трудовых ресурсов, создание государственных гарантий оплаты труда, недопущение прецедентов поголовной и долгосрочной невыплаты зарплат и т.д.

MARIA SAHAKYAN

Associate Professor at the Chair of „Economics of Labour“
at ASUE, PhD in Economics

Analysis of Issues of Employment in The Republic of Armenia and Possibilities to Solve Them.- It is impossible to eliminate unemployment under the conditions of market economy, but provision of stability in the labour market is one of the main priorities of the government. The aim of this article is to analyze the labor market in Armenia, to find out the core problems and to suggest mechanisms for solving them. This article suggests a number of methods for the provision of the growth of employment. From the above-mentioned we can point out the stimulation of alternative employment, labour off shoring, creation of state guarantees for salaries, elimination of precedent for wage nonpayment etc.